

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ได้นำหลักแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ประกอบการศึกษาดังนี้

- 2.1 แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้
- 2.2 แนวคิดป่าชุมชน
- 2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.4 แนวคิดบทบาทผู้นำ
- 2.5 ระบบเศรษฐกิจในชุมชน
- 2.6 งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1. แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้

จากการที่ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศได้ถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่าไม้ของประเทศได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้หลายฝ่ายมองถึงปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายทั้งภาครัฐและประชาชน ในส่วนของประชาชนในหลายพื้นที่ได้เกิดกระแสการอนุรักษ์ป่าไม้ในท้องถิ่นขึ้น จนบางครั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนหรือประชาชนกับนายทุน โดยประชาชนมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาป่าไม้นั้นไว้ให้เป็นสมบัติของท้องถิ่นเพื่อประชาชนในท้องถิ่นนั้น ส่วนในภาครัฐกับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร ได้เสนอแผนการอนุรักษ์ป่าไม้โดยนำเสนอเป็น โครงการจัดการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (คอธ) โครงการนี้ได้กำหนดแผนการดำเนินงานไว้เป็นสองแผนคือ แผนแรกเรียกว่าแผนรับ คือ แผนป้องกันและฟื้นฟูเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และแผนที่สองคือ แผนรุกคืบหน้าเข้าไปเพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพหรือเพิ่มทรัพยากรป่าไม้ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น เช่น การปลูกป่าชนิดและประเภทต่าง ๆ ในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นักวิชาการได้ให้ความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดังนี้

โกมล แพรกทอง (2536) กล่าวว่ารูปแบบของป่าที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไว้มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไปแต่ละพื้นที่ดังนี้

- การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ
- การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งชับน้ำ จะอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นพื้นที่ชับน้ำให้มีน้ำในการทำนาหรือเกษตรกรรมจะพบเห็นในชุมชนชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยง
- การอนุรักษ์ป่าไว้เป็นเขตอภัยทาน ซึ่งเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักของพุทธศาสนา พื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีการตัดไม้ จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่นเป็นที่พักผ่อนของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ
- การอนุรักษ์พื้นที่ป่าเป็นที่พักผ่อน โดยรักษาไว้ตามสภาพของธรรมชาติ
- การอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร และใช้สอยอื่น ๆ ประชาชนในหมู่บ้านจะรักษาป่าไว้เพื่อเป็นเชื้อเพลิงและแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร เป็นต้น

เกษม จันทร์แก้ว (2534) ระบุว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จะประสบผลสำเร็จได้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับความร่วมมือของประชาชนในประเทศ ถ้าหากประชาชนทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีแล้วจะเป็นการช่วยประหยัดทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งปัจจุบันได้มีการส่งเสริมเผยแพร่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ถึงปัญหาของทรัพยากรป่าไม้ของประเทศที่กำลังเผชิญอยู่ ซึ่งต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนให้เป็นที่เข้าใจ และเห็นความสำคัญอย่างทั่วถึงและถูกต้องตามหลักอนุรักษ์อย่างแท้จริง ซึ่งควรดำเนินการดังนี้

- 1) การประชาสัมพันธ์และจูงใจ เช่น ทางหนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น
- 2) ให้การศึกษาเพื่อแนะนำความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมต่อการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้ในรูปแบบต่าง ๆ การให้ศึกษานี้ควรดำเนินการทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการควบคู่กันไปตามความเหมาะสม เช่น ให้การศึกษาแก่นักเรียนในโรงเรียน การจัดอบรม การจัดทัศนศึกษา การจัดประชุมอภิปราย การจัดทำแปลงสาธิต ให้ประชาชนทั่วไปศึกษา เป็นต้น
- 3) ให้ความช่วยเหลือและบริการ การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน บางครั้งขาดแคลนสิ่งจำเป็นบางประการซึ่งต้องให้ความช่วยเหลือและบริการทางด้านในส่วนที่จำเป็น และเป็นความต้องการของประชาชนจริง ๆ มิใช่เป็นการยึดเหนี่ยวหรือบังคับประชาชน เพราะอาจจะได้ผลดีระยะแรก ๆ หรือระยะสั้น ๆ แต่ผลในระยะยาวอาจประสบความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เช่น การช่วยเหลือวัสดุอุปกรณ์ในการเพาะชำหรือปลูกต้นไม้ การแจกกล้าไม้ การใช้จัดการทางด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการให้ความสะดวกต่าง ๆ แก่ประชาชนในการติดต่อกับทางราชการ

4) การติดตามประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงปัญหาอุปสรรค ผลที่ได้รับตลอดจนความก้าวหน้าของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปรับปรุงตลอดจนวางแผนการส่งเสริมการเผยแพร่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประสิทธิภาพอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2536) ได้เสนอร่างนโยบายป่าไม้ของไทย โดยอาศัยค่านิยมของชาติและการจัดลำดับความสำคัญในการพัฒนา โดยแบ่งเป็นนโยบายด้านป่าธรรมชาติในด้านป่าเพื่อการอนุรักษ์ไว้ว่า ระบบพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งมีคุณค่าเป็นพิเศษนั้นจะรวบรวมและดูแลเพื่ออนุรักษ์พื้นที่เหล่านี้ ได้แก่

- พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อปกป้องแหล่งน้ำซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการปรับปรุงผลผลิตการเกษตรและคำนวณมาตรฐานการครองชีพในชนบท ตลอดจนตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและเมืองต่าง ๆ

- แหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
- สถานที่เพื่อการศึกษา ความสุข และอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ทั้งนี้กิจกรรมดังกล่าวจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อในทางลบแก่การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร และเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ ดังกล่าวข้างต้น

นโยบายด้านป่าปลูกในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของรัฐในด้านเพื่อการอนุรักษ์ไว้ว่า พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของรัฐที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์นั้น ควรจะได้มีการฟื้นฟูสภาพให้สอดคล้องกับลักษณะการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ดังนี้

- พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร สำหรับพื้นที่เหล่านี้จะต้องทำการฟื้นฟูสภาพโดยการใช้มาตรการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ

- ดินที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ หรือสถานที่สำหรับการศึกษา การบันเทิงและการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ พื้นที่เหล่านี้จะต้องดำเนินการฟื้นฟูโดยการปลูกพืชพื้นเมืองหรือพันธุ์ท้องถิ่นเป็นหลัก

สมนึก อ่องเอิบ (2519) กล่าวว่า การอนุรักษ์ป่าไม้มีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงรักษาให้มีสภาพป่าอยู่ตลอดไป เพื่อให้ป่าไม้ได้เอื้อประโยชน์แก่เราทั้งในด้านเนื้อไม้ ของป่า ตลอดจนประโยชน์ทางอ้อมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจและความผาสุกแก่มนุษย์ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตชั่ววันจิรันดร ดังนั้นมาตรการในการอนุรักษ์ป่าที่สำคัญที่สุดเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวคือ การตัดไม้ไม่ให้เกินกำลังป่า (Sustained yield) ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี แบ่งเป็นวิธีใหญ่ ๆ ได้ 2 วิธีคือ การบำรุงรักษาป่าให้คงสภาพป่าอยู่ตลอดไป และการปรับปรุงบูรณะพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายไปแล้วให้กลับเป็นป่าขึ้นมาอีก

ประมูล เพชรสร้าง (2534) ได้กล่าวถึงระบบการจัดการป่าไม้ในชุมชนด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ

1) ความเชื่อ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการยึดโยงให้คงอยู่ระหว่างป่าไม้และชุมชน ความเชื่ออาจแบ่งได้หลายระดับ ทั้งในความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตย์ในป่า และความเชื่อที่เป็นวิทยาศาสตร์ เช่น ความเชื่อว่าต้นไม้เป็นตัวดูดซับน้ำ และความชุ่มชื้นของป่า ทำให้ฝนตกเป็นต้น

2) กฎเกณฑ์ เป็นบรรทัดฐานที่สำคัญที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดระบบการจัดการป่าอันเป็นทรัพยากรส่วนรวม มีการใช้ประโยชน์ และควบคุมที่เหมาะสม กฎเกณฑ์ที่พบโดยมากได้แก่ การห้ามตัดต้นไม้ การลงโทษโดยการปรับไหม อันเป็นระบบการลงโทษที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ในบางแห่งการลงโทษอาจพึ่งอำนาจทางกฎหมายด้วย

3) องค์กรที่จัดการ เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรของส่วนรวมที่สำคัญของชุมชน การจัดการจึงต้องอาศัยความเห็นของสมาชิกผู้ใช้ประโยชน์ทุกคนในชุมชน ซึ่งนำมาสู่การวางกฎเกณฑ์ร่วมกัน และมอบอำนาจการรักษากฎเกณฑ์แก่ตัวแทนของชุมชน โดยปกติมักใช้องค์กรที่มีอยู่เดิมในชุมชน และมีหน้าที่ในการจัดการกิจการที่เป็นส่วนรวมอยู่แล้ว เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล แต่ถ้าเป็นป่าที่ใช้ร่วมกันหลายหมู่บ้านอาจใช้คณะกรรมการร่วมหรือสภาตำบล เป็นต้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำกรอบแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนมาอธิบาย เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาถึงประโยชน์และวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในชุมชน

2.2. แนวคิดป่าชุมชน

ในสภาพปัจจุบันหลาย ๆ พื้นที่ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชน รัฐ และนายทุน อันเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตลอดเวลา และบางพื้นที่ปัญหานี้ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกและข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกันที่อาศัยประโยชน์จากป่าไม้ร่วมกัน ปัจจุบันได้มีฝ่ายประชาชน นักวิชาการ องค์กรอิสระได้นำเสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนมาเป็นทางเลือกใหม่ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงได้มีผู้ให้ความหมายและหลักการจัดการป่าชุมชนดังนี้

โกมล แพรกทอง (2534) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้

ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

การจัดการป่าชุมชนจะมีความหลากหลายในรูปแบบการจัดการ เนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน และสืบเนื่องมาจากความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่านั้น ๆ และสืบเนื่องมาจากการมีกติกาและการควบคุมให้เป็นไปตามกติกาปรับโทษเมื่อมีการฝ่าฝืนซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยืนยาว ในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้เป็นของชุมชนแห่งนั้น ๆ การจัดการป่าของประชาชน มีองค์ประกอบดังนี้

1) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าไว้ เช่น ใช้เป็นที่ประกอบพิธีการต่าง ๆ เป็นแหล่งค้ำน้ำลำธารของหมู่บ้านใช้เป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งอาหาร

2) การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองในระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะต้องมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษ หรือลงโทษตามกติกาที่ตกลงกันไว้

3) องค์กรประชาชน เพื่อการดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมียุติธรรมของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้มีอำนาจที่ดูแลป่าให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

4) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางด้านวิชาการ งบประมาณ และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2534) ได้กล่าวว่า กรณีของป่าชุมชนที่ปรากฏมากในภาคเหนือตอนบนและภาคอีสาน พบข้อสังเกตที่น่าสนใจทางนโยบายว่า เกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการคือ

1) ชุมชนที่รักษาป่าชุมชนจะต้องมียุติธรรมของชุมชนที่สามารถให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแล ติดตามและกำหนดเงื่อนไขได้

2) ชุมชนได้รับประโยชน์จากผลพลอยได้ของป่าชุมชนที่ทยอยได้เป็นประจำ เช่น เป็นแหล่งค้ำน้ำของชุมชน เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด ได้ใช้ไม้ฟืน ไม้ใช้สอย และการเลี้ยงวัว ควาย ในเขตป่าชุมชน

3) ชุมชนสามารถดูแลและปกป้องป่าชุมชนได้ โดยมีต้นทุนต่ำเพราะป่าชุมชนอยู่ใกล้บ้าน และทางเข้าออกของบุคคลภายนอกต้องผ่านชุมชนเป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่ามียังปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดป่าชุมชนได้อีก 4 ปัจจัยคือ

- 1) แรงกดดันจากราชการและชาวบ้านในการแย่งที่ดินและไม้
- 2) โอกาสของชาวบ้านในชุมชนในเรื่องอาชีพและรายได้ เพราะถ้าหากมีทางเลือกประกอบอาชีพและรายได้สูง แรงกดดันในการขยายพื้นที่เกษตรกรรมจะมีย่อยลง

3) ที่ดินที่ป่าชุมชนไม่เหมาะกับการเกษตร

4) ความเชื่อของชุมชน เช่น คอนปู่ตา ป่าช้า พระธาตุ ที่เชื่อว่าชุมชนจะต้องมีป่าที่เป็นที่สาธารณะ เป็นที่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดครอบครองเป็นของส่วนตัวไม่ได้จะเกิดภัยพิบัติแก่ตน

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ได้จำแนกป่าชุมชน ออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) ป่าต้นน้ำ มักเป็นป่าธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มีขนาดตั้งแต่ 300 ไร่ จนถึง 70,000 ไร่ ชาวบ้านจึงมีความหวงแหนป่าต้นน้ำเป็นพิเศษ ไม่นุญาตให้สมาชิกของชุมชนเข้าไปตัดไม้หรือใช้ประโยชน์ โดยมีประเพณี ความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องผีเป็นพื้นฐานของอำนาจตามประเพณี ในการออกกฎเกณฑ์ห้ามมิให้มีการบุกรุกบกรวนพื้นที่เหล่านี้ ในบางพื้นที่มีการจัดเวรยาม คอยสอดส่องดูแลมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้ในเขตต้นน้ำของชุมชนอีกด้วย แม้ว่าชาวบ้านจะปกป้องรักษาป่าต้นน้ำ โดยมีขอบเขตชัดเจนตามประเพณีเป็นเวลายาวนาน แต่พื้นที่ป่าเหล่านี้ก็มักถูกรัฐจัดให้เป็นป่าสงวนหรือเขตอุทยานแห่งชาติ เพราะรัฐไม่ยอมรับประเพณีและกฎเกณฑ์ของท้องถิ่นยังผลให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในพื้นที่ป่าประเภทนี้หลายแหล่ง ระหว่างชาวบ้านกับรัฐและระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มธุรกิจภายนอก

2) ป่าประเพณี ซึ่งผูกพันกับพิธีกรรมและความเชื่อ เช่น ป่าที่ตั้งหอผีอารักษ์ต่าง ๆ ป่าช้า ป่าที่ตั้งพระธาตุ คอนปู่ตา เป็นต้น ป่าประเพณีมักจะเล็กกว่าป่าต้นน้ำ มีขนาดตั้งแต่ 30 – 300 ไร่ และตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าป่าต้นน้ำ ป่าประเพณีมักอยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์ เพราะชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวนด้วยเกรงอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะคลบบันดาลให้ผู้ล่วงละเมิดได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ ป่าเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องสิทธิการครอบครองระหว่างชาวบ้านกับรัฐ รวมทั้งการแย่งชิงจากกลุ่มธุรกิจภายนอกบ่อยครั้ง

3) ป่าใช้สอย เป็นป่าที่ใกล้ชุมชนซึ่งชาวบ้านกันไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ทำเลื่อยสัตว์ ป่าเก็บเห็ด ป่าเก็บสมุนไพร ป่าเก็บตอง ป่าเก็บฟืน เป็นต้น พื้นที่ป่าประเภทนี้มักมีสภาพไม่เหมาะแก่การทำเกษตร เช่น เป็นดินลูกรัง และมักมีขนาดเล็กอยู่กระจัดกระจายรายรอบหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์ในการใช้เพื่อป้องกันมิให้ป่าใช้สอยถูกใช้มากเกินไป ป่าประเภทนี้มักอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นไม่ยอมรับกฎเกณฑ์การรักษาป่าถือว่าเป็นที่หลวง ทำให้เกิดกรณีขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียงอยู่เป็นประจำ

ชุมชนที่อนุรักษ์ป่ามีลักษณะร่วมกันอยู่ 8 ประการ คือ

1) มีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนมิได้หมายความว่าเพียงการตั้งบ้านเรือนอาศัยร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แนบแน่น หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สำคัญของความเป็นชุมชนอาจสะท้อนออกมาในรูปแบบของความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เช่น พิธีกรรมเหล่านี้จะช่วยต่อยอดย้ำสำนึกของความเป็นชุมชนให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

2) ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้หรือมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืนทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร ดังนั้นลักษณะภายนอกของชุมชนที่จะมีจิตสำนึกในการรักษาป่าจะต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในชุมชน

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ไม้สำหรับก่อสร้าง และเชื้อเพลิง รวมทั้งการเก็บของป่าเพื่อขาย เป็นต้น การอนุรักษ์ป่าไม้จึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมของชุมชนเอาไว้ นั่นเอง

4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงอุดมการณ์ ความเชื่อ การพิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติในทางเป็นมนุษย์มิให้ถูกก้าวล่วงล้ำจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดจากเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ

5) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนทุกแห่งที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าล้วนแต่เป็นชุมชนที่มีผู้นำทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการที่มีความเข้มแข็ง และมีภูมิปัญญาสูง สามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมือง

6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้ล้วนแต่เป็นชุมชนที่มีองค์กรชาวบ้านในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน หรือกลุ่มผู้ใช้และดูแลรักษาป่า เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอนุรักษ์ป่า คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากร ที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน ชุมชนที่ยังสามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้มักเป็นชุมชนที่ยังคงยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ว่า ป่าเป็นของชุมชน ผู้รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ประโยชน์และชุมชนมีสิทธิในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

8) มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม จำแนกระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากร

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.1 การมีส่วนร่วม

ในการดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ปัจจัยภายในชุมชนที่จะทำให้การดำเนินการอนุรักษ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนประสบผลสำเร็จดูสว่างตามที่ต้องการได้นั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนั้นมีความสำคัญมาก เพราะโครงการหรือกิจกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน หากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในชุมชนนั้นแล้ว โอกาสที่จะประสบผลสำเร็จมีน้อยมาก การอนุรักษ์ป่าไม้ก็เช่นกัน ก็ต้องอาศัยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนในชุมชน นับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและการมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการตามแผนที่เยาวชนในแต่ละชุมชน การมีส่วนร่วมนี้ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายและความสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2532) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการดำเนินงานรวมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนในชุมชน

อภิชัย พันธเสน (2541) การมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ อำนาจการตัดสินใจที่เน้นในเรื่องอำนาจและการควบคุม โดยการมีกิจกรรมร่วมกันของประชาชนที่ไม่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ คำว่าการมีส่วนร่วมนี้เป็นผลจากการต่อสู้ในทางรูปธรรมและการขัดแย้งทางสังคม หรือโดยความพยายามที่จะปรับความหมายให้ใกล้เคียงกับสภาพสังคมที่เป็นจริง กระบวนการดังกล่าวจึงมีแนวโน้มไปในลักษณะแนวประชาชนหรือการเรียกร้องในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย และมีการปลดปล่อยให้มีอิสระภาพมากขึ้น

ดุสิต เวรภิจ (2535) การมีส่วนร่วมของประชาชนคือกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความร่วมมือ การประสานงาน และความรับผิดชอบการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามสมควร

ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างคือ การที่ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรมนั้นด้วย

รูปแบบของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะต้องมีการรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรเป็นกลุ่ม อาจจะเป็นแบบชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มสหกรณ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของการมีส่วนร่วมตลอดจนผลประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งในปัจจุบันไม่มีกำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องเป็นรูปแบบใด จากรูปแบบของการพัฒนาของการมีส่วนร่วม ซึ่งมีการเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการปกครองและเศรษฐกิจซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการได้มาซึ่งอำนาจที่จะปกครองและความควบคุมทรัพยากรร่วมกัน

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

- 1) การวางแผนโดยรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางอย่างมาก
- 2) การขาดความร่วมมือในระดับท้องถิ่น
- 3) ความไม่สมบูรณ์ของการจัดส่งวัสดุอุปกรณ์
- 4) เทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการไม่เหมาะสม
- 5) สิ่งที่โครงการดำเนินการไม่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากนัก
- 6) ขาดโครงสร้างในชุมชนที่จะรองรับ

การที่จะเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมี

1) การรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อเป็นหนทางสู่กลไกที่จะจัดส่งหรือรับความช่วยเหลือได้โดยการรวมกลุ่มขึ้นมาต้องเป็นไปอย่างธรรมชาติโดยความสมัครใจ และสมาชิกในกลุ่มมีความคล้ายคลึงกันทางด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด โดยการจัดตั้งกลุ่มนั้นจะต้องมาจากความต้องการภายในองค์กรหรือกลุ่ม

2) การเกิดกระบวนการ การเกิดการรู้สึกตัวในการกระทำที่จะแก้ไขปัญหาโดยประชาชนเองว่า สถานการณ์ใดควรจะกระทำอย่างไร

3) บุคคลภายนอกหรือบุคคลของรัฐจะเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือในการวิเคราะห์สนับสนุน ให้คำแนะนำเมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้น แต่จะไม่เข้าไปช่วยเหลือจนเกิดการสูญเสียการพึ่งพิงตนเอง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน มีความสำคัญต่อการเกิดชุมชนอย่างมาก เพราะคนในชุมชนมีส่วนได้เสียต่อป่าชุมชนโดยตรง จึงต้องอาศัยคนในชุมชนร่วมกันเสนอแนวคิดร่วมกันปฏิบัติและร่วมกันรักษาป่าของชุมชน ด้วยเหตุผลที่เป็นคนในพื้นที่ที่มีความคุ้นเคยกับภูมิประเทศมากที่สุด ในการเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนของชาวเขาเผ่าลีซอที่จะส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานทางสังคมของชุมชนเป็นสำคัญ

2.3.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญมาก เพราะคนในชุมชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและรู้จักป่ามากที่สุด ได้มีผู้ให้ความหมายและอธิบายถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2536) ชนเหล่าใดที่ดำรงความเป็นกลุ่มหรือชนชาติหรือประเทศมาเป็นเวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชนชาติ หรือของประเทศ ซึ่งอาจเรียกรวมกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) สังคมที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นเวลานานจะต้องมีภูมิปัญญาของตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญคือ

1) ความจำเพาะกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจจะนำไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้ หรือได้ไม่ดี

2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมมีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3) มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งได้รู้และได้เห็นมามาก

พรชัย ปรีชาปัญญา (2544) ความรู้ชาวบ้านที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความรู้ ความสามารถ ตลอดจนประสบการณ์และถูกถ่ายทอดซึ่งกันและกันในกลุ่มหรือชุมชนใกล้เคียง โดยตกทอดและสะสมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นทรัพยากรทางปัญญาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับความกระทบอย่างรุนแรงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการเพาะปลูกเป็นแบบเกษตรแผนใหม่ ที่มีการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ วัสดุ อุปกรณ์ที่รุนแรง ตลอดจนสารอินทรีย์ เข้ามาเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร โดยขบวนการที่เรียกว่า ปฏิวัติเขียว ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ถูกละเลยไป

ป่าไม้มิใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่มีต้นไม้เป็นจำนวนมากปกคลุมดิน จนเป็นแหล่งที่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ มาอาศัยรวมกันเท่านั้น แต่ป่ายังเป็นบริเวณที่มีคนมาอาศัยอยู่จนกลายเป็นชุมชน เมื่อมีชุมชนเกิดขึ้นย่อมมีวัฒนธรรมของชุมชนตามไปด้วย เมื่อมนุษย์ค้นพบภูมิปัญญาของแผ่นดิน

และนำประโยชน์จากป่ามาใช้สอยเป็นที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค คุณประโยชน์เหล่านี้ปัจจุบันเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous knowledge) หรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกิดขึ้นจากความรู้ประสบการณ์ของคนในท้องถิ่นที่ได้ผ่านการเรียนรู้ ผ่านการลองปฏิบัติเพื่อมุ่งหวังในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ได้ถูกถ่ายทอดสืบต่อมา ซึ่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีเหมาะสมกับชุมชนในท้องถิ่นนั้นหรืออาจจะไปสอดคล้องกับอีกชุมชนหนึ่งก็ได้

ลีลาภรณ์ นาคทรพรพ์ (2541) ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนหรือที่เรียกกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านนั้น หมายถึง องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ การทำมาหากิน การกินอยู่หลับนอนในชีวิตประจำวัน การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยที่ได้แก่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรค ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งถูกถ่ายทอดมาเป็นระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า หรือระบบความคิดของสมาชิกในชุมชน รูปแบบของการถ่ายทอดอาจมีทั้งที่ถูกบันทึกเป็นตำราหรือคู่มือต่าง ๆ เช่น สมุดข่อย ใบลาน ตำรายาสมุนไพร หรือถ่ายทอดโดยการบอกเล่าตามความทรงจำ หรือการยึดถือปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา

บทบาทของชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ การโค่นถางและเผาป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย (Cut -Burn – Plant Clearance System) ของชาวเขากลุ่มผู้ปลูกฝิ่นจะนิยมทำกับป่าใหม่ที่ยังไม่เคยมีใครไปทำประโยชน์คือ เป็นป่าธรรมชาติดั้งเดิม (Virgin forest) ที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นป่าต้นน้ำ โดยจะโค่น ถาง เผา จนโล่งเตียนไม่ให้มีต้นไม้เหลืออยู่เลย เพราะเขาเชื่อว่าถ้าต้นไม้หลงเหลืออยู่จะทำให้พืชที่ปลูกไม่งอกงามเพราะมีร่มเงาของต้นไม้บัง ส่วนชาวเขากลุ่มที่ไม่ปลูกฝิ่น การโค่นถางจะไม่ทำจนโล่งเตียน แต่จะทิ้งไม้ใหญ่ ๆ ที่ขึ้นอยู่ในไร่ไว้บ้าง มีผู้ศึกษาว่าถ้าจะไม่ทำลายป่าสัก เพราะบริเวณป่าสักเป็นดินทราย ซึ่งได้อาศัยดินสักทำให้ป่าชุ่มชื้น ฉะนั้นการตัดต้นไม้สักจะทำให้ดินแห้งแล้งเกินไปไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว ในการทำการเกษตรของกลุ่มชาวเขาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสภาพป่าไม้บนที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ได้มีนักวิชาการให้ความสำคัญของบทบาทของชาวเขาต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ดังนี้

ฉลาดชาย รमितานนท์ (2532) กล่าวว่า เรามองสภาพของชาวเขาในแง่ลบกันตลอด เพราะเราต้องการให้เป็นแพะรับบาปก็เลยทึกทักเอาว่า ชาวเขาทำลายป่าไม้กันทั้งนั้น ความจริงระบบการใช้ที่ดินของกะเหรี่ยงมีทั้งความซับซ้อนและมีส่วนการอนุรักษ์อยู่ด้วยอีกประการหนึ่ง เรามองว่าชาวเขาไม่พร้อมจะปลูกป่า จริงอยู่ชาวเขาบางเผ่ามีลักษณะการใช้ที่ดินค่อนข้างทำลายมาก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาจะไม่เปลี่ยน ยกตัวอย่างเรื่องชาวเขาเผ่าม้ง ถูกมองว่าเป็นเผ่าที่ทำลายป่าอย่างมากด้วยการปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอย ในภายหลังหลายหมู่บ้านดังกล่าวได้เปลี่ยน

ไปสู่ระบบทำนา ซึ่งนำให้ความสนใจและยกภาพขึ้นมาใหม่ว่า ชาวเขาใช้ที่ดินในระบบอนุรักษ์ ชาวเขามีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง เพื่อความอยู่รอด ซึ่งมีเงื่อนไขจากสิ่งแวดล้อมถูกทำลายค่อนข้างมากอยู่ด้วย

ถาวร พู่เฟื่อง (2543) ได้แบ่งกลุ่มชาวเขาไว้ตามลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ คือ กลุ่มแรกได้แก่ กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ไม่สูงนัก และตามหุบเขาในระดับความสูงต่ำกว่า 1,000 เมตร ได้แก่เผ่ากะเหรี่ยง ลัวะ ขมุ และถิ่น กลุ่มนี้โดยประเพณีแล้วไม่ได้ปลูกฝิ่น แต่ทำการเพาะปลูกแบบไร่หมุนเวียนที่ค้ำนึ่งถึงสภาพแวดล้อม สำหรับเผ่าลัวะและกะเหรี่ยง นิยมปลูกข้าวนาดำ ด้วยตามประเพณีและรู้จักการทำนาขั้นบันไดทั้งบนที่ต่ำ ที่สูง และตามหุบเขามีอาณาเขตหมู่บ้านและที่ทำกินแน่นอน กลุ่มที่สองคือ กลุ่มที่ทำไร่เลื่อนลอย แบบบุกเบิกตัดฟัน โค่น เผา เป็นกลุ่มที่นิยมปลูกฝิ่นและมักอพยพเสมอ ตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาสูง เนื่องจากการปลูกฝิ่นนั้นปลูกได้ผลดีในพื้นที่ที่สูงเกินกว่า 1,000 เมตรขึ้นไปกลุ่มเหล่านี้ได้แก่ เผ่าเมี้ยว เย้า มูเซอ ลีซอ และอีกชื่อซึ่งอพยพมาจากประเทศพม่าและลาว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวเขากลุ่มปลูกฝิ่นได้เรียนรู้คุณค่าของฝิ่นโดยการนำมาใช้เป็นยา กลางบ้านในชุมชนใช้บำบัดรักษาโรคได้สารพัดชนิด โดยเฉพาะใช้ระงับอาการเจ็บปวดต่าง ๆ ท้องร่วง หวัด ปวดท้อง ปวดศีรษะ ปวดหลัง ปวดเอว อาการปวดเมื่อย อาการเครียด และใช้เป็นยาบำรุงกำลังให้แข็งแรง

อนุรักษ์ บุญทวี (2539) กล่าวว่าชาวเขาได้ติดตามความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ของประเทศอย่างรวดเร็ว จนเกิดภาวะการขาดแคลนความสมดุลย์ในการผลิตและการบริโภค อย่างรุนแรงส่งผลกระทบต่อประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะบางพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญของประเทศ

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ นั้น มีความแตกต่างกัน ในส่วนของชาวเขาเผ่าลีซอมีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ (2518) ได้ศึกษาเรื่องขนบธรรมเนียมและความเชื่อของชาวเขาเผ่าลีซอ กล่าวว่า ชาวเขาเผ่าลีซอนับถือผี มีการไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษของตน และมีพิธีขับไล่ผีสิงด้วย พวกเขาเชื่อว่าในโลกนี้เต็มไปด้วยผีดี และผีร้าย ผีดีนี้จะคอยปกป้องรักษาพวกเขาให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ถ้าไม่มีการเซ่นไหว้เสมอผีดีอาจทำร้ายเอาได้เหมือนกัน ส่วนผีร้ายนั้นเป็นผีหิวโหย ท่องเที่ยวเร่ร่อนไปคอยแต่จะทำร้ายทำเฉียวไม่อาจเข้ามาครอบงวนถึงหมู่บ้านได้ เพราะมีผีดีซึ่งเป็นผีประจำเรือนและประจำหมู่บ้านคอยคุ้มครองป้องกันภัยอยู่ ถึงแม้กระนั้นก็ตาม ผีร้ายอาจสิงสู่ผู้คนในเวลาออกนอกหมู่บ้านไปในป่าหรือตามห้วยลำธารได้เหมือนกัน เช่น ผีน้ำ ซึ่งเขาเรียกว่า “อียาเห” ผีป่าเรียกว่า “เพ่คาม่า” หรือผีไร่ที่เรียกว่า

“อามิเน” เป็นต้น ชาวลิซอ เชื่อว่าผีมีน้อยไม่ค่อยทำอะไรคน แต่ผีที่ชั่วร้ายมีมากและโกรธเคืองง่าย ด้วยเป็นต้นเหตุแห่งความเจ็บป่วย ความล้มเหลวในการปลูกพืชและความวิบัติทุกชนิด เขาเชื่อว่าการเช่นสรวงบูชาด้วยเนื้อสัตว์ และเครื่องสักการะจะทำให้ผีสงบลงได้

ขจัตถัย บรูซพัตน์ (2538) กล่าวว่าชาวลิซอเป็นพวกที่ยืนยันขันแข็งในการทำงาน อาชีพหลักที่สำคัญคือการทำไร่ข้าว ฝิ่น ข้าวโพด พริก และพืชผักต่าง ๆ การทำไร่ข้าวเป็นเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัวตลอดปี ข้าวโพดมีความสำคัญรองไปจากข้าวไร่ ชาวลิซอใช้ข้าวโพดที่ผลิตได้ไปเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ หรือไม่ก็ไปหมักต้มกลั่นเป็นสุราข้าวโพด เพื่อดื่มกันในระหว่างงานฉลองปีใหม่หรือพิธีอื่น ๆ ในหมู่บ้าน อาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งของลิซอคือ การปลูกฝิ่น ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกไว้เพื่อขาย ซึ่งระบบการเกษตรของลิซอจะเป็นแบบการแผ้วถางป่าโล่งเตียน แล้วจึงปลูกพืชลงไป พวกลิซอมีความเชื่อว่าโลกนี้เต็มไปด้วยผีผีร้าย ผีที่ลิซอเกรงกลัวกันมากคือ ผีหลวงประจำอยู่บนคอกยอดเขาสูงห่างไกลจากหมู่บ้าน ณ ที่นั่น เขาได้สร้างศาลเจ้าเอาไว้พร้อม ปีกธงหางว่าวเล็ก ๆ มีรั้วรอบ เป็นบริเวณที่ไม่มีผู้ใดกล้าเข้าใกล้ เชื่อกันว่าผีหลวงนี้โกรธง่าย เวลาผีหลวงโกรธจะ โยนก้อนหินใหญ่ลงมาหรือลากท่อนไม้ใหญ่จึงได้ยินแต่เสียงไม่เห็นตัว บางครั้งบันดาลให้เกิดฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ผีรองลงมาคือผีเมือง ผีที่มีศาลประทับอยู่บนเนินเขาของหมู่บ้าน ถ้าเปรียบเทียบกับชาวเขาเผ่าอื่น ผีเมือง คือผีประจำหมู่บ้านนั่นเอง ผีนี้เป็นผีที่คอยปกป้องกันภัยอันตรายให้แก่ชาวเขาเผ่าลิซอ

ประเสริฐ ชัยพิกุลสถิต (2541) กล่าวว่า หมู่บ้านลิซอที่นับถือผีทุกแห่งจะมีศาลผีประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง (ลิซอเรียกว่าอาปาห่ม) ตั้งอยู่บนเนินเขาอยู่สูงกว่าหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้าน 50 -100 เมตร ลักษณะของศาลผีประจำหมู่บ้าน จะปลูกสร้างเป็นเพิงแหงน หันหน้าไปยังหมู่บ้าน มีหิ้งบูชาผีตั้งอยู่ตรงกลาง โดย ปีกเส้าทำเป็นหิ้งสูงประมาณ 1.5 - 2 เมตร มีถ้วยชาจัดวางอยู่ 4 ถ้วย การปลูกสร้างศาลหรืออาปาห่ม จะกระทำกันเมื่อตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ บริเวณศาลผีประจำหมู่บ้านนอกจากจะมีผีที่ลิซอเชื่อถือแล้วยังมีผีสำคัญอยู่ข้าง ๆ อีก 2 ตัว คือ ด้านขวามือมีชื่อเรียกว่า “อีตะมะ” เป็นผีผู้ชายและเป็นพี่ของอาปาห่ม ด้านซ้ายมือ เรียกว่า “ซัวสจี้” เป็นผีชาย เช่นกัน เป็นน้องอาปาห่ม

วันสำคัญต่าง ๆ จะมีการเลี้ยงผี เช่น ปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ เกิดตาย แต่งงาน ย้ายที่อยู่ ชาวเขาเผ่าลิซอจะต้องปฏิบัติกระทำพิธีเช่นไหว้บูชาอย่างสม่ำเสมอถูกต้องตามธรรมเนียม รักษาศีลยกเว้นสิ่งห้ามอย่างเคร่งครัด เช่น ขุนเขา แต่ละลูกก็มีผีเป็นเจ้าป่า ก่อนจะตัดไม้ต้องเช่นไหว้ขออนุญาตเสียก่อน ความเชื่อของลิซอเกี่ยวกับผีประจำหมู่บ้านที่นับถือกันเป็นผีดีให้คุณไม่มีการให้โทษ ทำหน้าที่คอยดูแลรักษาชีวิตมนุษย์ และสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ

ถาวร พู่เฟื่อง (อ้างแล้ว) กล่าวว่า ชาวลีซอมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พืชที่เพาะปลูกดั้งเดิมได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด ฝิ่น และผักต่าง ๆ ในการปลูกพืชชนิดใดก็ตาม ปัจจัยที่สำคัญคือน้ำนอกจากจะอาศัยน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาลแล้ว ที่สำคัญยิ่งก็ยังคงนำมาใช้ในการบริโภคใช้สอยในชีวิตประจำวันด้วย ชาวลีซอจึงให้ความสำคัญแก่ผืนป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ไม่ทำลายป่าที่ต้นน้ำ โดยเชื่อว่า บริเวณพื้นที่ต้นน้ำนี้เป็นที่สถิตของผีต้นน้ำ หากใครไปบุกรุกทำลายก็เท่ากับว่าความหายนะย่อมเกิดแก่ตนเองและหมู่บ้าน ชาวลีซอมีป่าธรรมชาติที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่ออยู่ 4 ประเภท คือ

- 1) ป่าเป็นที่ตั้งของศาลผีประจำหมู่บ้าน (อาป่าห่ม) ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในป่าห่างไกลจากหมู่บ้านเล็กน้อย
- 2) ป่าใหญ่ที่กว้างออกไป เป็นสถานที่เช่นไหว้เทพยดาเทพารักษ์ที่คุ้มครองดูแลพืชผลที่ทำการเพาะปลูกในแต่ละปี
- 3) ป่าช้า เป็นสถานที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับการตาย
- 4) ป่าใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงผี ตั้งอยู่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน บริเวณรอบ ๆ ป่า ทั้ง 4 ประเภทนี้คือเป็นพื้นที่ที่ต้องห้ามไม่ให้ตัดต้นไม้ใด ๆ ซึ่งเป็นการนำระบบความเชื่อมาผูกกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี

2.4 แนวคิดบทบาทผู้นำ

ในสังคมมนุษย์ต้องการผู้นำที่เป็นบุคคลที่จะมาช่วยประสานให้คนทั้งหลายมารวมกัน ประมวลกำลัง แรงใจ และสมองในการทำงานร่วมกัน พวกกันไปในทางที่ดีเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ในการดำเนินการด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนต่าง ๆ ผู้นำในชุมชนนั้นมีบทบาทสำคัญที่มีส่วนช่วยให้การอนุรักษ์ป่าไม้นั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของชุมชน ผู้นำชุมชนและบทบาทของผู้นำได้อธิบายไว้ดังนี้

กิติ ดยัคคานนท์ (2532) ได้ให้ความหมาย ผู้นำคือ ผู้มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือคนอื่นและทำบุคคลเหล่านั้นไป โดยได้รับความไว้วางใจและเชื่อมั่นอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังได้รับความเคารพนับถือ ความร่วมมือ และความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านั้นอย่างจริงจัง

สัมพันธ์ เตะชะอริก และคณะ (2537) ได้กล่าวว่า ผู้นำหมายถึง บุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับในแง่ของการคิดดีกับปฏิบัติจริงตามสิ่งที่พูด อันจะก่อให้เกิดความเชื่อถือแก่ชาวบ้านทั้งในชุมชนภายนอกชุมชน เจ้าหน้าที่ และหน่วยงานของราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา ผู้นำในชุมชนท้องถิ่นมีหลายประเภท เช่น ผู้นำทางการซึ่งมักจะเป็นผู้นำที่ได้รับเลือกและแต่งตั้ง

จากทางราชการให้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สารวัตรกำนัน อาสาสมัครสาธารณสุข เป็นต้น และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ โดยที่เขาอาจไม่มีตำแหน่งใด ๆ จากทางราชการก็ได้ หรืออาจแบ่งผู้นำชาวบ้านตามเกณฑ์ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเป็นเกณฑ์ อาจแบ่งเป็น

- ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งมักเป็นผู้ที่มีฐานะดีทางด้านเศรษฐกิจ ผู้นำในระบบเครือญาติ ซึ่งมักได้แก่ ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ
- ผู้นำในระบบปกครอง เป็นผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ มีตำแหน่งเป็นทางการในการปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นผู้ที่มีความสามารถและชาวบ้านยอมรับให้ประกอบพิธีทางศาสนาประเพณี และวัฒนธรรมตามความเชื่อ เช่น พระ มรรคทายก หมอพื้นบ้าน
- ผู้นำในระบบการศึกษา เป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการอบรมสั่งสอนเด็ก เยาวชน หรือชาวบ้าน โดยทั่วไปมักเป็นผู้สนใจข่าวคราวทั่วไป และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ไปสู่ชาวบ้าน อีกต่อหนึ่ง บุคคลเหล่านี้มีทั้งที่เป็นทางการคือ ครู และไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ที่ชาวบ้านยอมรับและเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ใหม่ ๆ ให้กับชาวบ้าน

พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ (2534) ได้ให้ความหมายผู้นำคือ บุคคลใดก็ตามซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถอย่างสูงในการที่จะชักจูง กระตุ้นหรือบังคับความคิด และปฏิบัติของผู้อื่น ๆ ในกลุ่มสังคมใด ๆ ให้ดำเนินหรือเข้าทำปฏิกริยาในแนวทางที่เขาคิดเห็นว่าจะสามารถนำกลุ่มไปสู่เป้าหมายได้โดยคนเหล่านั้นมีความต้องการจะทำเช่นนั้นด้วย

บทบาทของผู้นำในชุมชนนั้นต้องมีบทบาทในด้านต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง มีบทบาทเป็นสมองของชุมชน และมีบทบาทตัดสินใจให้แก่กลุ่ม เป็นต้น

การศึกษาครั้งนี้ได้นำแนวคิดบทบาทผู้นำมาอธิบาย เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาด้านสภาพทางสังคมของชาวเขาเผ่าลีซอบ้านขุนแจ ได้แก่ บทบาทผู้นำในชุมชนมีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ

2.5 ระบบเศรษฐกิจในชุมชน

ชาวเขาบนพื้นที่สูงโดยทั่วไปถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มชนบทยากจนเนื่องจากสภาพพื้นที่ตั้งของหลาย ๆ หมู่บ้านนั้น อยู่ห่างจากตัวเมืองมาก มีการคมนาคมติดต่อก่อนข้างลำบาก ดังนั้นระบบเศรษฐกิจของชุมชนโดยทั่วไปจะเป็นการทำเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย ปลูกฝิ่น เพื่อการ

ยังชีพ ได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่สูง และพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ต่อมาหลาย ๆ หมู่บ้านและหลายพื้นที่ได้มีการปรับเปลี่ยนการทำเกษตรแบบดั้งเดิม มาสู่การเกษตรแบบพาณิชย์ ได้ส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวเขาในหลายพื้นที่ดีขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ตามมา

ขจักษ์ บุรุษพัฒน์ (2538) ได้กล่าวถึงด้านปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชาวเขาพื้นที่สูงว่า อาชีพและรายได้ของประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวเป็นหลัก ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคจึงนำออกจำหน่าย ประมาณรายได้ของชาวเขาโดยเฉลี่ย 3,500 – 10,000 บาทต่อครอบครัวต่อปี อย่างไรก็ตาม ชาวเขายังนิยมทำการเพาะปลูกด้วยวิธีการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย เพราะขาดความรู้ทางด้านเทคนิคการผลิตในสาขาเกษตร เป็นผลให้ผลผลิตต่ำและมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้มีนโยบายในการแก้ไขปัญหาชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด ในปี พ.ศ. 2532 ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวเขาได้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เพียงพอแก่ความจำเป็นและพึ่งพาตนเองได้ ในที่สุดการลดการปลูกและเสพพืชเสพติดจะเลิกไปในที่สุดโดย (1) การจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม (2) เพิ่มรายได้โดยการพัฒนาการผลิต การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและการพัฒนาการตลาด (3) การส่งเสริมอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร (4) การกระจายบริการขั้นพื้นฐานในด้านการศึกษาสาธารณสุข และ (5) การวางแผนครอบครัวให้บังเกิดผลอย่างจริงจัง

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรและสำนักงานเกษตรภาคเหนือ (2524) ได้วางแนวทางการพัฒนาการเกษตรภาคเหนือ ในพื้นที่การทำเกษตรในที่สูง เนื่องจากการเกษตรที่สูงมีปัญหาเฉพาะอย่างแตกต่างไปจากที่อื่น ๆ และมีความสลับซับซ้อนในแง่เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ที่อาศัยทำกินยากจนและไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะพื้นที่เป็นเขตป่าสงวน อนึ่งเมื่อพิจารณาถึงศักยภาพของการเกษตรที่สูงแล้ว โดยพิจารณาร่วมกับในแง่เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จะเห็นได้ว่ามีศักยภาพสูง แต่พิจารณาด้านใดด้านหนึ่งศักยภาพอาจจะต่ำ ดังนั้นการกำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรในที่สูงจึงมีความจำเป็นต้องวางแนวทางให้เหมาะสมชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดแนวทางพัฒนาได้ดังนี้

1) แนวทางพัฒนาด้านพืช

- เร่งดำเนินการส่งเสริมการปลูกพืชที่เหมาะสมเฉพาะแห่งที่ได้ทำการศึกษาวิจัยได้ผลแล้ว และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ชา กาแฟ ถั่วลิสง ดอกไม้บางชนิด ผลิตเมล็ดคอกไม้ ลูกผสม ต้นสนสำหรับทำเยื่อกระดาษและใช้สอยอย่างอื่น เก๊กฮวย ผลิตเมล็ดพันธุ์ผักไพร์ต้ม และเห็ดหอม เป็นต้น ซึ่งสามารถปลูกทดแทนฝิ่นได้

- เร่งดำเนินการจัดระบบการปลูกพืชให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่
- เร่งดำเนินการส่งเสริมและแนะนำการใช้ปัจจัยการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่
- เร่งดำเนินการจัดให้มีสินเชื่อเพื่อการเกษตร
- เร่งดำเนินการส่งเสริมการรวมกลุ่มให้เกษตรกรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- เร่งดำเนินการพัฒนาการเกษตรสมบูรณ์แบบ
- กำหนดแผนการศึกษาวิจัย โดยมอบหมายให้กรมวิชาการเกษตร ทำการศึกษาวิจัยและประยุกต์พืชอื่น ๆ ที่โครงการหลวงยังไม่ได้ดำเนินการ รวมทั้งทำการวิจัยพืชบางอย่างต่อการวิจัยขึ้นพื้นฐานที่โครงการหลวงได้ทำมาแล้ว ทั้งนี้ต้องกำหนดแนววิจัยและการปฏิบัติที่แน่นอนชัดเจน

2) แนวทางพัฒนาด้านสัตว์

- เร่งส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้บริโภค เช่น สุกร และห่าน
- เร่งส่งเสริมการเลี้ยงกระบือติดบ้านเพื่อจะได้ใช้แรงงาน และได้ประโยชน์จากมูลสัตว์เป็นปุ๋ย

- เร่งดำเนินการจัดปล่อยพันธุ์ปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติ
- ดำเนินการศึกษาเทคนิคการเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสม
- ดำเนินการศึกษาทดลองการเลี้ยงโคนมในเกษตรกรที่สูง

3) แนวทางการพัฒนาด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- เร่งรัดดำเนินการจัดสร้างคันเบนทางน้ำ และทำขั้นบันไดป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน รวมทั้งการอนุรักษ์ดินให้มีคุณภาพเหมาะสมต่อการปลูกพืช
- เร่งรัดดำเนินการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ได้จำแนก กำหนดให้เป็นป่าคงเดิม ซึ่งได้ถูกทำลายไปแล้ว

- เร่งรัดการดำเนินการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า โดยการจัดที่ดินทำกินถาวรให้แก่เกษตรกร และส่งเสริมการปลูกพืชที่เหมาะสม

- เร่งรัดดำเนินการสร้างอ่างขนาดเล็ก และฝายน้ำล้น กักเก็บน้ำในแหล่งที่ดำเนินการได้ และจัดระบบการส่งน้ำที่เหมาะสม เพื่อให้มีการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์เต็มที่

4) แนวทางพัฒนาด้านจัดที่ทำกิน

- เร่งดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรโดยให้มีสิทธิทำกิน
- เร่งดำเนินการสำรวจและวางแผนการใช้ที่ดิน โดยใช้ภาพถ่ายสีช่วงคลื่น ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องรีบดำเนินการให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว

กนก ฤกษ์เกษม และคณะ (2537) กล่าวว่า การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ของชาวเขาบนที่สูงที่ส่งผลกระทบต่อในเรื่องของการผลิต และระดับการใช้ทรัพยากรของระบบเกษตรที่สูง ดังนี้

1) ที่ดิน สำหรับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร มีการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้น โดยการปลูกพืชสลับระหว่างผลไม้และผักหรือปลูกพืชล้มลุกมากกว่า 1 ครั้งในรอบปี และระบบพืชที่แนะนำโดยโครงการต่าง ๆ ของรัฐและพืชที่เข้าไปเองตามกลไกตลาดมีค่อนข้างหลากหลาย จากการสำรวจพบว่า มีระบบพืชหลายระบบที่มีความยั่งยืน สามารถปลูกต่อเนื่องกันมาได้เป็นเวลานานหลายสิบปีขึ้นไป เช่น ข้าวสลับกะหล่ำปลี ข้าวโพดแซมด้วยถั่วแดง ข้าวโพดแซมถั่วดำ ข้าวไร่สลับถั่วเหลือง ระบบผักปลูกติดต่อกันและผลไม้ต่าง ๆ

การใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นประกอบกับการกวาดขันของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตลอดจนกระทั่งความสำคัญในความสำเร็จของป่าต้นน้ำลำธารของชาวบ้านเอง ได้ช่วยให้พื้นที่ป่ารอบ ๆ หมู่บ้านหลายแห่งเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาบ้าง

2) น้ำ พื้นฐานอย่างหนึ่งของระบบเกษตรที่ยั่งยืนในที่สูง ซึ่งทำการเกษตรอย่างเข้มข้นจำเป็นต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยหลักในการเพิ่มผลผลิตและลดความเสี่ยงจากการผันแปรของลมฟ้าอากาศ การใช้น้ำเพื่อการเกษตรในที่สูงจึงมีปริมาณเพิ่มขึ้น ระบบน้ำสปริงเกอร์ที่ใช้อยู่ทั่วไปในที่สูงปัจจุบันก่อให้เกิดการสูญเสียน้ำในรูปการระเหยมาก แต่มีต้นทุนที่ต่ำกว่าระบบน้ำหยดที่ประหยัดน้ำมากกว่า เพราะระบบน้ำสปริงเกอร์อาศัยการไหลของน้ำจากที่สูงโดยไม่ต้องสูบน้ำ

การเพิ่มการใช้น้ำในพื้นที่ต้นน้ำย่อมมีผลโดยตรงต่อผู้ใช้ที่ปลายน้ำ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2523 และพ.ศ. 2532 การบริโภคน้ำในภาคเหนือได้เพิ่มขึ้นถึง 3 เท่าตัว ซึ่งลดปริมาณน้ำที่จะส่งไปยังภาคกลาง การเพิ่มความต้องการน้ำในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การประหยัดน้ำจึงเป็นเรื่องจำเป็น การส่งน้ำในระดับฟาร์มในที่สูงด้วยระบบท่อพลาสติก มีประสิทธิภาพค่อนข้างดี แต่การให้น้ำแบบสปริงเกอร์มีการสูญเสียจากการระเหยสูงในระดับแปลง ปัญหาการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งได้กระตุ้นให้ชุมชนที่สูงบางแห่งพัฒนามาตรการประหยัดน้ำ โดยการติดตั้งวาล์วสำหรับควบคุมการส่งน้ำ แต่ในที่สูงโดยทั่วไปยังไม่มีมีการประหยัดน้ำในระดับฟาร์มและทำที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิภาพการใช้น้ำในที่สูง

3) แรงงาน การเข้าสู่ระบบการเกษตรแบบเข้มข้นในที่สูง ส่งผลให้มีความต้องการแรงงานมากขึ้น ความสำเร็จในเชิงพาณิชย์เป็นการชักนำให้เกิดการอพยพแรงงานข้ามแดนจากต่างประเทศ ในหมู่บ้านบางแห่งมีการนำแรงงานเข้ามาจากพม่า โดยค่าตอบแทนเป็นผลิตผล แบบแบ่งกึ่ง (50 : 50)

4) วัสดุเคมี ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลผลิต เกษตรกรชาวเขาที่ผลิตเชิงพาณิชย์มีการสนองต่อการใช้วัสดุเคมีสูง เกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจดีว่าปุ๋ยที่ใส่ให้แก่พืช

พาณิชย์อาจมีผลตกค้างเหลือให้แก่ข้าวที่ปลูกสลับกัน แต่การใช้วัสดุเคมีในพืชยังชีพ เช่น ข้าวไร่มีน้อยมาก เกษตรกรเข้าใจเกี่ยวกับผลของยาฆ่าแมลง ค่าแรงในการพ่นยาฆ่าแมลงโดยทั่วไปจะสูงกว่าค่าแรงการเกษตรอื่นๆ

5) มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ เกษตรกรส่วนใหญ่ยอมรับวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำด้วยเหตุจูงใจอื่น เช่น “เห็นแก่เจ้าหน้าที่” (เพื่อขอการสนับสนุนในการของสัญญาชาติไทย การทำบัตรประชาชน) ด้วยความเชื่อว่า อาจให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินในภายหลัง หรือผลตอบแทนจากโครงการที่เป็นเงินสดหรือปัจจัยการผลิต หรือผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและผลประโยชน์ต่อส่วนรวมการปฏิบัติการอนุรักษ์ดินและน้ำ ในปัจจุบันยังขาดความเป็นบูรณาการ ส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำ การขาดความต่อเนื่องในจุดใดจุดหนึ่ง อาจมีผลกระทบที่รุนแรงกว่าเมื่อไม่ได้อนุรักษ์เสียอีก เช่น แนวหรือแถบอนุรักษ์ที่ขาดหายเพียงหนึ่งจุดจะทำให้น้ำไหลลงจุดนั้นอย่างรวดเร็วมากจนเป็นสาเหตุของดินพังทลายที่รุนแรงได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ดินและน้ำที่จะให้ได้ผลต่อสภาพแวดล้อมและส่วนรวมอย่างจริงจัง จำเป็นต้องดำเนินไปอย่างมีบูรณาการ

6) รายได้ ไม้ผลเป็นพืชที่ให้รายได้ตอบแทนสูงสุดและเป็นมาตรการสำคัญในการเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร แต่การผลิตไม้ผลเป็นระบบที่มีความยืดหยุ่นต่ำ มีต้นทุนและความเสี่ยงสูง เช่น ปัญหาเรื่องการตลาด และที่สำคัญที่สุดคือ ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในวงกว้าง ส่วนไม้ผลอาจคล้าย ๆ การปลูกป่าแม้รูปถ่ายความเทียมที่ใช้ประเมินพื้นที่ “ป่า” ในประเทศไทยในปัจจุบันก็อาจนับสวนไม้ผลเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ป่า แต่การปลูกไม้ผลจะลดความหลากหลายทางพันธุกรรมในป่ามากกว่าระบบเกษตรดั้งเดิมได้ ยิ่งไปกว่านั้นระบบรากที่ตื้นของไม้ผลส่วนใหญ่ไม่อาจทดแทนคุณสมบัติการยึดดินของไม้ป่าพันธุ์ดั้งเดิมได้ ดังอุทาหรณ์จากกรณีแผ่นดินเลื่อนไหลที่บ้านคีรีวงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2532 ที่สวนยางไม่อาจยึดดินแทนป่าไม้ได้ เพราะมีระบบรากตื้น และส่วนใหญ่จะไม่มีรากแก้ว

การที่ผลผลิตผักไม้ผลในที่สูงให้รายได้ตอบแทนสูง ย่อมเป็นเหตุจูงใจให้มีการขยายการผลิต ทั้งโดยเกษตรกรท้องถิ่นและชาวบ้านในท้องถิ่นอื่น และทำให้พื้นที่สูงเป็นที่ต้องการของคนจากพื้นราบ หากไม่มีการควบคุมการผลิตเชิงพาณิชย์ก็มีแนวโน้มที่ทำลายความพยายามฟื้นฟูป่าจะกลับให้ธรรมชาติที่เหลืออยู่ถูกทำลายเพิ่มขึ้น ด้วยแรงจูงใจด้านรายได้และการตลาด ดังที่เกิดขึ้นแล้วในเขตพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น กรณีไม้ผลในเขตพื้นที่อำเภอแม่วาง พืชผัก กระหล่ำปลี ในพื้นที่คอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง มะเขือเทศในเขตพื้นที่อำเภออมก๋อย ผีอก มันฝรั่งในพื้นที่อำเภอแม่แตง อำเภอเชียงดาว และในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย เช่น กรณีของไม้ผล ฝรั่ง ถั่วเหลือง ในเขตพื้นที่อำเภอแม่ฟ้าหลวง เป็นต้น นอกจากนี้การทดแทนป่าธรรมชาติในเขตต้นน้ำซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ผลัดใบในฤดูแล้ง ด้วยไม้ผลหรือไม้ใช้สอยที่มีใบเขียวอยู่ตลอดปี ย่อมเป็นการเพิ่มการใช้พื้นที่ต้นน้ำในฤดูแล้ง

จากแผนการดำเนินการพัฒนาชาวเขาที่สูง ที่ผ่านมาของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน โดยการมุ่งเน้นการพัฒนาด้านการเกษตร เพื่อเป็นการยกระดับรายได้ของเกษตรกรชาวเขาให้สูงขึ้น โดยการปลูกพืชทดแทนพืชเสพติด เปลี่ยนระบบการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ที่ทำการเกษตรในรูปแบบเพื่อยังชีพ มุ่งสู่ระบบการทำเกษตรเพื่อการพาณิชย์ ด้วยวิธีการทำการเกษตรระบบเข้มข้นบนพื้นที่สูง ที่ผ่านมานั้นได้มีส่วนที่สนับสนุนให้ชาวเขามีที่อยู่เป็นแบบถาวรมากขึ้น ลดปัญหาการทำไร่เลื่อนลอยและการบุกรุกทำลายป่าลงไปได้ส่วนหนึ่ง แต่การทำการเกษตรด้วยวิธีการเพาะปลูกแบบเข้มข้นก็ได้มีส่วนทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงได้ เช่น ปัญหาของเรื่องการใช้สารเคมี ปัญหาการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำ ทรัพยากรดินและปัญหาทางด้านสังคมในชุมชนบนที่สูงตามมา เป็นต้น ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำแนวคิดการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูง และผลกระทบมาเพื่ออธิบายถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้และการจัดการทรัพยากรบนที่สูงของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ

2.6 งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

บวร กุลคิลก (2538) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าไม้ชุมชน กรณีศึกษา บ้านห้วยลึก อ. เมือง จ. ลำปาง ประชากรที่ใช้ศึกษาจากกลุ่มผู้อาวุโสและผู้นำหมู่บ้าน จำนวน 10 คน กลุ่มที่เป็นชาวบ้านหัวหน้าครอบครัว 77 คน พบว่าชาวบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวมีทัศนคติในทางบวกกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยให้ความเห็นว่าป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตไม้เพื่อใช้สร้างสาธารณะประโยชน์ ป้องกันสภาพแวดล้อม และใช้เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีความเชื่อตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษที่ให้รักษาป่าไว้เป็นอนุสรณ์แก่หมู่บ้าน ทุกคนเชื่อว่าป่ามีวิญญาณเจ้าพ่อคอยปกป้องรักษาและผู้ใดเข้าไปทำลายป่าไม้จะได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต และประโยชน์ของชุมชนที่ได้จากป่าชุมชน คือ เป็นแหล่งอาหาร ใช้น้ำที่แห้งตายในการเผาศพ ใช้ในการก่อสร้างที่สาธารณะประโยชน์

พัชรินทร์ ยาระนะ (2537) ศึกษาเรื่องเจตคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า เกษตรกรชาวเขามีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ชาวเขาต้องการให้มีการทำพิธีบวงสรวงไม้ ปัจจุบันชาวเขายังอาศัยป่าในการเก็บของป่า แต่การตัดไม้ทำลายป่าไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านมีน้อยเพราะไม่มีอุปกรณ์และกลัวผิดกฎหมาย หลาย ๆ หน่วยงานพยายามเปลี่ยนแปลงระบบการทำไร่เลื่อนลอยมาเป็นการเกษตรซึ่งส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวเช่น พืชผัก ไม้ดอกไม้ผล การอนุรักษ์ป่าไม้ต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน เอกชน และรัฐบาล ในการให้ความรู้ความเข้าใจและร่วมมือชาวเขาอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้แล้วจะสามารถทำให้เกิด

ผลเป็นอย่างดี เนื่องจากชาวเขาส่วนใหญ่มีความเห็น สอดคล้องกันในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างดี

เพ็ชรเลิศ ธิระจำนงค์ (2543) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากกลุ่มคนตัวอย่างที่ศึกษาเป็นหัวหน้าครัวเรือน 205 คน ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่สะงะจำนวน 14 หมู่บ้าน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง และตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมี 2 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงและชาวเขาเผ่าม้ง จากการศึกษาทราบว่า ประชาชนส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละ 97.1 มีความผูกพันกับการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ และมีความห่วงใยและหวังรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกบุกรุกและประชาชนส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 90.2 ตอบว่าพื้นที่ต้นน้ำมีความสัมพันธ์กับระบบการเพาะปลูก และองค์กรกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำมีบทบาทสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร และพบว่าปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นปัญหาสูงสุด เนื่องจากประชาชนที่อาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่เกือบทั้งหมดไม่มีเอกสารสิทธิ์ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนต่อการใช้พื้นที่เกิดการเรียกร้องสิทธิ และทางราชการเองก็มีความระมัดระวังเป็นอย่างมากในการที่จะรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ทำกินที่อยู่อาศัย และการรักษาป่าไม้ในระบบป่าชุมชนและปัญหาการวางแผนโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ ถึงแม้ในพื้นที่จะมีองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่บทบาทในการวางแผนดำเนินการยังมาจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมยังคงเป็นระบบ TOP-DOWN อยู่

สุชาดา สายสร (2541) ศึกษาเรื่อง เจตคติของชาวเขาเผ่าลีซอ และเผ่ากระเหรี่ยง ในตำบลแจ่มหลวง ต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ประชากรที่ใช้ศึกษาชาวเขาเผ่าลีซอ 31 ครัวเรือน ประชากรชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง 128 ครัวเรือน พบว่า ชาวเขาทั้งสองเผ่ามีเจตคติในระดับปานกลางและระดับดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ด้านต่าง ๆ รวมทั้งพบว่าชาวเขาทั้งสองเผ่ามีเจตคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ต่างกัน โดยการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอนั้น มีการจัดการแบ่งเขตป่าและพื้นที่ทำการเกษตร โดยพื้นที่ทำการเกษตรจะทำการตัดต้นไม้ให้โล่งเตียน เนื่องจากปฏิบัติตามความเชื่อแบบเดิม แต่หากในส่วนที่อนุรักษ์ป่าเอาไว้เป็นกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีตามความเชื่อในการนับถือผีว่า เขตป่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หากเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือรบกวนจะผิดประเพณีผีจะลงโทษ ส่วนเผ่ากระเหรี่ยงนั้นตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากการตัดไม้ต้นน้ำลำธาร จึงกล่าวได้ว่า ชาวเขาเผ่าลีซออนุรักษ์ป่าไม้โดยการใช้ผีเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจชุมชนในการบังคับให้เป็นไปตามประเพณีแตกต่างจากชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยงที่อนุรักษ์ป่าไม้ด้วยวิธีคิดและภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์

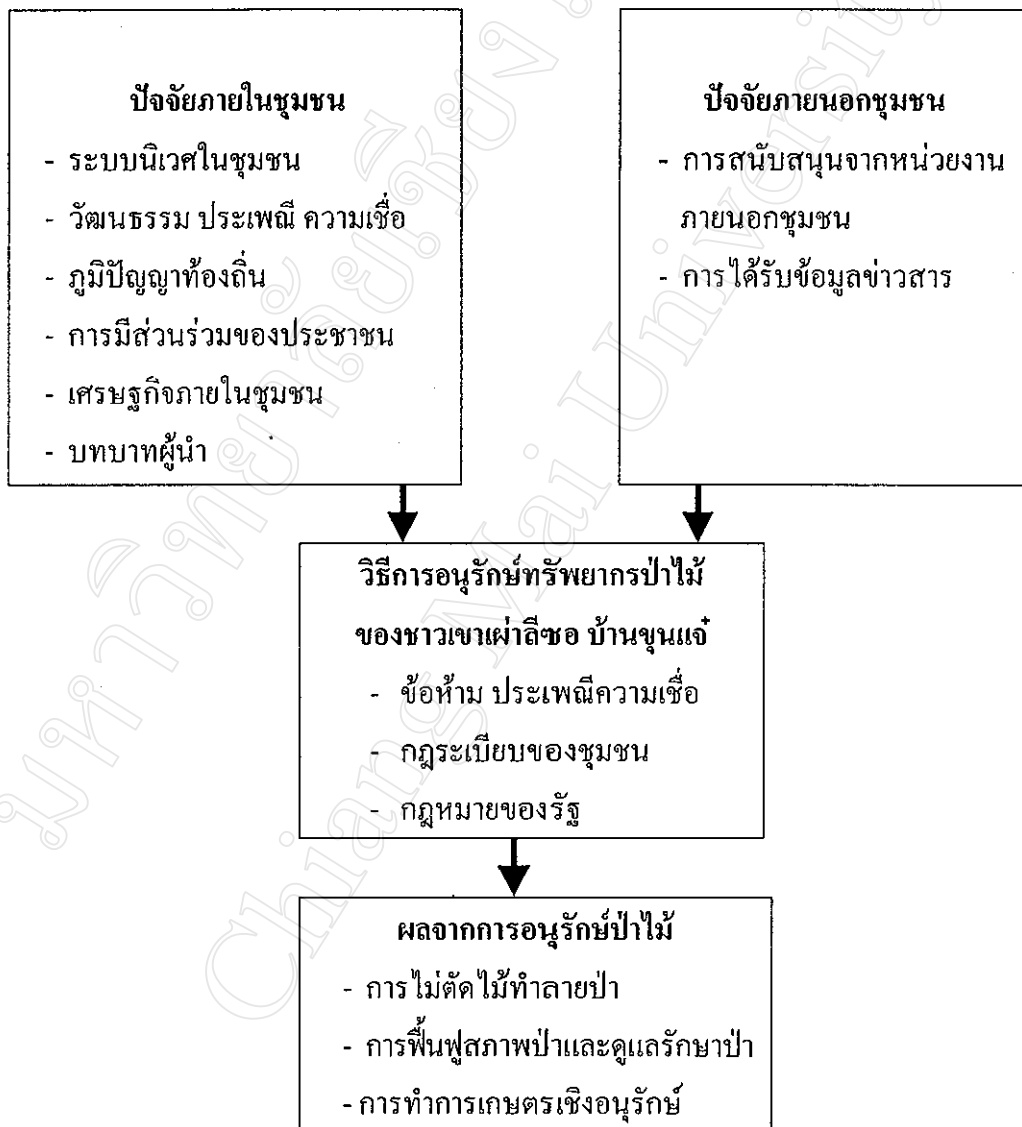
เนื่องจากในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนชาวเขาเป็นกลุ่มชนที่อยู่ใกล้ป่ามากที่สุดบนที่สูง ความจริงในแต่ละเผ่าของชาวเขาย่อมมีข้อดีอยู่บ้างในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่แตกต่างกันตามแต่ละประเพณี เช่น กะเหรี่ยง ก็จะมีวิธีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรผสมกับการอนุรักษ์ไปด้วย ส่วนเผ่าลีซอจะมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรและการอนุรักษ์ออกจากกัน ได้ชัดเจน เมื่อมองในภาพรวมแล้วและสามารถที่จะนำข้อดีของแต่ละชนเผ่า ปรับประสานกับการทำงานหรือเป็นแนวทาง เพื่อให้เกิดการยอมรับหรือเปลี่ยนแปลงในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ ซึ่งโดยทั่วไปในสภาพปัจจุบัน ชาวเขาส่วนใหญ่มีเจตคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่แล้วเพื่อช่วยลดแรงกดดันที่ชาวเขาต้องพึ่งพิงป่า หากดำเนินงานที่เหมาะสมกับในแต่ละท้องถิ่นที่ย่อมสามารถโน้มน้าวชักจูงให้ชาวเขาหันมาให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยิ่ง

อนันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2534) ได้ศึกษากรณีชาวเขาเผ่าเข้าที่หมู่บ้านอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและต้นน้ำในจังหวัดลำปาง พบว่า เมื่อได้รับการส่งเสริมในด้านต้นทุนหมุนเวียนเทคนิคการผลิตและการตลาด รวมทั้งความรู้สึกรับรองในการถือครองจากหน่วยงานพัฒนาที่เข้ามาส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวเขาประสบความสำเร็จพอสมควรในการพัฒนาระบบเกษตรแบบถาวร ซึ่งแต่ก่อนไม่มีความมั่นคงในการถือครอง ชาวเขาได้อพยพไปหาที่ทำกินในที่ราบแต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะถูกเจ้าหน้าป่าไม้และชาวบ้านที่ทำกินอยู่ก่อนจับไล่ จึงกลับขึ้นเขาตามเดิม ปัจจุบันสามารถปลูกข้าวโพดไว้บริโภคซึ่งผลิตซ้ำที่เดิมได้หลายปีและมีผลผลิตมากขึ้นจากเดิมที่ทำเพียงปีเดียวโดยอาศัยพันธุ์ใหม่ ปุ๋ยและการเปลี่ยนเทคนิคการเตรียมดินและอนุรักษ์ดิน และยังมีกรปลูกกาแฟและไม้ผลเมืองหนาวไว้ด้วย ซึ่งกรณีการพัฒนาการเกษตรบนที่สูงชี้ให้เห็นว่าชาวเขามีศักยภาพเพียงพอที่จะเปลี่ยนไปทำการผลิตเพื่อยังชีพโดยการผสมผสานระบบเกษตรแบบพืชไร่และพืชผักบางชนิดแบบนาขั้นบันได และระบบวนเกษตรที่มีไม้ยืนต้น แต่มีเงื่อนไขอยู่ว่าชาวเขาต้องได้รับการส่งเสริมในด้านต่าง ๆ คือความมั่นคงในการถือครอง กองทุนหมุนเวียน และเครือข่ายทางการตลาดซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดในการที่จะช่วยกระตุ้นให้ชาวเขาเปลี่ยนระบบเกษตรไปสู่แบบถาวรขึ้น

สรุปได้ว่า ในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับป่า ทั้งคนพื้นราบและชาวเขาส่วนหนึ่งเกิดจากความเชื่อที่ว่า ป่านั้นเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์เป็นที่อยู่ของเทวดาและภูตผีที่คอยดูแลป่า ซึ่งหากเข้าไปตัดทำลายนั้นจะส่งผลร้ายแก่ตัวเองและการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นจะประสบผลสำเร็จนั้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นเรื่องสำคัญ และมีปัจจัยภายนอกทั้งส่วนของราชการและเอกชน ตลอดจนความมั่นคงในการถือครองหรือการใช้ประโยชน์ที่ทำกินก็จะมีผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าในชุมชนประสบผลสำเร็จได้

2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ้ โดยใช้กรอบแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ แนวคิดป่าชุมชน และบทบาทของชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้มาเป็นกรอบแนวคิดดังนี้

รูปที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย